

**РЕМІСНИЧІ ЗАКЛАДИ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В
КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

У статті розглянуто розвиток трудового навчання в ремісничих училищах, відділеннях та класах ручної праці.

Ключові слова: *трудове навчання, ремесла, рукоділля, ремісничі училища та класи ручної праці.*

В статье рассмотрено развитие трудового обучения в ремесленных училищах, отделениях и классах ручного труда.

Ключевые слова: *трудовое обучение, ремесла, рукоделие, ремесленные училища и классы.*

The article discusses the development of labour training in trade schools, department and classes of manual labour.

Key words: *labour training, crafts, needlework, trade schools and classes of manual labour.*

Кожна історична епоха висуває свої погляди на виховання та навчання підростаючих поколінь. Тому проблеми становлення і розвитку трудового навчання конкретного історичного періоду посідають одне з чільних місць в історико-педагогічному дослідженні, що уможливило діалог минулого і сучасного, минулого і майбутнього.

Колишні тисячами ниток пов'язане із сучасним, а глибоке підґрунтя нагромадженого попередніми поколіннями складає самосвідомість цього духовного фундаменту, до якого необхідно повертатися постійно [4, с. 77]. Адже на перетині діалогічних суджень попередників, сучасників і наступників у процесі аналізу історичних фактів виявляється все позитивне, що виправдало себе, «визначається сенс історико педагогічної праці, її конструктивне спрямування в майбутнє» [3, с. 3].

У цьому аспекті особливий інтерес становить вивчення історії розвитку трудового навчання Катеринославської губернії (сучасна Дніпропетровська, деякі населені пункти Донецької та Запорізької областей) другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Вивченню народної освіти в Катеринославській губернії в межах досліджуваного періоду присвятили свої праці О. Білецький, Л. Лихачова, О. Мармазова, С. Нестерцова та ін. Тенденції у розвитку трудової підготовки на Катеринославщині в Східноукраїнському регіоні розкривали С. Фатальчук, І. Сергеева. Історія розвитку ремісничої освіти в Україні була предметом дослідження С. Ситняківської, В. Ткаченко.

Метою статті є висвітлення розвитку трудового навчання у ремісничих закладах освіти Катеринославської губернії як території, що мала певну регіональну специфіку, визначалася потребами підготовки майбутніх робітників промислового регіону.

На основі вивчення історичних джерел установлено, що в Катеринославській губернії функціонувала велика кількість закладів народної освіти, що утворювали своєрідну систему, яка об'єднувала 36 типів початкових народних училищ. Поміж них головне місце посідала земська початкова школа. Далі йшли церковнопарафіяльні та міністерські початкові училища, а також початкові училища різних етнічних меншин Катеринославщини і початкові училища, що були відкриті приватними особами.

Дослідник народної освіти Катеринославської губернії О. Білецький зазначає, що освітні реформи другої половини ХІХ – початку ХХ століття у Російській імперії надали змогу формувати неурядові типи початкових навчальних закладів. Одним із таких типів народних закладів початкової освіти була земська народна школа. Завдяки активній громадській діяльності губернського та повітових земських установ Катеринославщини цей тип початкової школи швидко поширився по всій губернії і став домінуючим навчальним закладом [1, с. 11].

Реформування загальноосвітньої школи завершилось (1864 р.) виходом двох основних документів: Статуту гімназій та прогімназій, яким запроваджувалися класичні та реальні гімназії, відкриті для всіх станів, і положення про початкові народні училища. За положенням училища передавалися до губернських і повітових училищних рад. Певні права щодо їх керівництва отримували земства, запроваджені в 1866 р. – у Катеринославській губернії. Земства зробили вагомий внесок у розбудову початкової школи [3, с. 25].

Наступною ланкою, створеною реформою 1869 р. системи освіти, були гімназії, які надавали середню освіту, що поділялися на класичні та реальні. У класичних гімназіях перевага надавалася гуманітарним предметам, особливо грецькій і латинській мовам. У реальних гімназіях вивчалися насамперед предмети природничого циклу. Закінчення класичної гімназії давало право вступу без іспитів до університету, а реальної – лише до вищих технічних навчальних закладів. Унаслідок нової реорганізації, яка відбулася на початку 70-х років, класичні гімназії залишалися, а реальні гімназії стали училищами [2, с. 275].

Тенденцією того часу стало відкриття освітніх закладів, поміж яких були церковнопарафіяльні, земські, сільські, заводські, залізничні школи, повітові міські училища, вищі початкові училища (новий тип народних шкіл із 4-річним терміном навчання, які почали функціонувати в країні за законом від 25 червня 1912 року); утворилася також досить розгалужена мережа Вищих жіночих курсів, життєдіяльність яких забезпечувалася за рахунок оплати навчання слухачами (у середньому вона становила до 150 крб. на рік) [3, с. 30 – 31].

У кінці XIX – на початку XX століття в Катеринославській губернії функціонували також початкові заклади, які мали на меті здійснення трудової підготовки молоді до майбутньої професійної діяльності. Вони поділялися на дві групи. До першої групи належали училища, які забезпечували одночасно загальноосвітню та професійну підготовку: Катеринославське реальне училище, Луганське (Донецьке) залізничне училище, Горлівське гірниче училище та Лисичанська штейгерська школа. Другу групу складали училища, школи, відділення та класи, які забезпечували загальноосвітню підготовку та здійснювали ремісничо-технічну освіту: 1) два ремісничі училища: Гнедінське в Олександрійському повіті та Новомосковське – в м. Новомосковськ; 2) ремісничі відділення при міських трикласних училищах: Катеринославському, Бахмутському та Верхньодніпровському; ремісничі відділення при Слов'яносербському двокласному міському училищі та при двокласних земських у м. Маріуполь, с. Благодатне Маріупольського повіту, в с. Софіївка Бахмутського повіту, при однокласному сільському в с. Саксагань Верхньодніпровського повіту; 3) рукодільні жіночі класи при Катеринославській безкоштовній жіночій школі, при двокласних сільських училищах Міністерства народної освіти: Темрюкському Маріупольського повіту, Петрівському Новомосковського повіту, Саксаганському Верхньодніпровського повіту. У цих навчальних закладах, окрім викладання загальноосвітніх предметів, проводилися практичні заняття ремісничого характеру в майстернях, де учні набували практичних умінь з виготовлення різноманітних виробів та оволодівали технікою ремесла [7, с. 341 – 343].

Загалом реміснича освіта в Катеринославській губернії розвивалася з ініціативи губернського земства, яке на черговій IV сесії зборів 28 жовтня 1869 року постановило: «кожного року видавати по 3000 тис. карб. повітовим земствам, які побажають відкрити спеціальні ремісничі училища з науковими та практичними курсами. Або ж невеличкі навчальні майстерні у вигляді ремісничих відділень та класів, при місцевих загальноосвітніх міських та сільських народних училищах» [7, с. 342].

Катеринославське губернське земство мало на меті полегшити потреби дрібної промисловості в кваліфікованих робітниках, оскільки останні не мали можливості створити та утримувати спеціальні професійно-технічні навчальні заклади, які б забезпечували відповідну професійну підготовку.

З-поміж усіх навчальних закладів у губернії, які були призначені для популяризації та розвитку ремісничої освіти серед населення, зокрема сільського, перше місце належить Гнедінському ремісничому училищу товариства покращення народної праці в пам'ять Царя-Визволителя Олександра II [7, с. 352]. Товариство мало на меті створити мережу ремісничих навчальних закладів для підготовки дітей та молоді в традиційних для цієї місцевості ремеслах. До ремісничих шкіл повинні були долучитися також землеробські з власними господарствами. Землю для заснування Гнедінського ремісничого училища пожертвував відставний гвардії штаб-ротмістр Дмитро Титович Гнедін, тому училище стало носити його ім'я; він же став першим попечителем цього навчального закладу, а його дружина – почесною попечителькою. Попечителем з навчальної частини став відомий український педагог Микола Олександрович Корф, який брав безпосередню участь у написанні статуту училища [8, с. 311].

У ньому готували столярів, ковалів, слюсарів для потреб сільського господарства. Учнями могли стати вихідці з будь-якого стану, які закінчили початкові народні училища віком 13-16 років. Кількість учнів коливалася від 17 до 30 осіб (залежно від року навчання).

Спочатку в училищі була лише столярна майстерня, згодом збудовано слюсарню. Поруч із кузнею спорудили мідноливарну піч, де учні оволодівали основами ливарного ремесла.

Слід зазначити, що училище відрізнялося від інших ремісничих училищ та відділень навчально-виховним процесом, головною метою якого було навчання учнів не одного якогось ремесла, а всіх, що входили до програми училища. Курс навчання тривав чотири роки. Упродовж першого року всі учні проходили програму столярно-токарного ремесла та з оброблення деревини. Другий рік вивчали слюсарне та ковальське ремесло. Учням третього року навчання, надавалася можливість за власним бажанням обирати одне з цих ремесел та займатися ним цілеспрямовано увесь рік. Останній рік призначений винятково для практичних занять. Зокрема випускники, кожен зі своєї спеціальності, для кращої підготовки мав займатися з вихованцями перших двох класів [7, с. 353].

Новомосковське земське ремісниче училище було відкрите в 1885 році, куди приймалися хлопчики чотирнадцяти років, які закінчили курс навчання в народній школі. Заняття з загальноосвітніх предметів в училищі не проводилися. Із ремесел викладалися: ковальсько-слюсарне, колісне, мідноливарне та раціональне кування коней. Окрім того учням викладали креслення, малювання та проводили усні роз'яснення з технології обробки деревини та металів. Повний курс навчання в училищі тривав чотири роки. В майстернях учні працювали щоденно по вісім годин, виготовляючи віялки, плуги, кінні молотила, брички та ін. По закінченню ремісничого училища учні отримували грошові винагороди та набір інструментів.

Щодо ремісничих відділень, які функціонували в повітових містах, першим відкрилося Катеринославське при міському училищі, (20 липня 1879 року, за сприяння директора народних училищ А. Малевінського). У Катеринославському ремісничому відділенні з шестирічним курсом навчання займалися три класи, які вивчалися столярне, токарне та чоботарне ремесло.

Пізніше, в 1893 році, Катеринославське ремісниче відділення через відсутність належного приміщення було реорганізовано у клас ручної праці. Як зазначається у звіті Катеринославського Губернського земства за 1900 рік, «клас ручної праці користується субсидією Губернського земства в розмірі 1200 карб., інші – 1800 карб. із 3000 асигнування на ремісничі класи по кожному повіту, призначенні на утримання місцевого реального училища» [5, с. 32].

У клас ручної праці приймалися учні лише з Катеринославського міського училища у віці 12-14 років, а починаючи із 1902 року – від 10 до 13 років. Курс навчання – чотирирічний. Заняття проводилися цілий

рік, за винятком Різдва, Великодніх та літніх канікул, щоденно по дві години (з 14.00 до 16.00). Вироби, які виготовляли учні протягом навчального року: рубанки, фуганки, пилки, киянки та ін. (по дереву), зубила, молотки, паяльники та ін. (по металу), не продавали, а по закінченню навчання віддавали учням [5, с. 32–33].

Заняття з ремесла проводилися паралельно із загальноосвітніми предметами. Учні поділялися на три зміни, кожна група працювала в майстерні по дві години два рази на тиждень. Ручну працю викладали вчителі училища, які закінчили учительський інститут та пройшли спеціальну підготовку на курсах ручної праці у м. Феодосії та м. С.-Петербурзі. Більшість із випускників по закінченню вступали до середньо-технічних, залізнично-дорожніх училищ та до учительських інститутів [6, с. 33–34].

Окрім зазначених училищ та відділень, у Катеринославській губернії існували жіночі рукодільні класи. Навчання рукодільлю проходило за програмою, затвердженою попечителем Одеського навчального округу. Заняття тривали 6 годин на тиждень, загальна кількість – 180 годин на рік. Представниць жіночої статі навчали домашнім рукодільним роботам: в'язанню, шиттю, вишиванню, крою тощо.

Проведене нами дослідження засвідчує, що в більшості навчальних закладів Катеринославської губернії наприкінці XIX – на початку XX століття, трудове навчання вводилося у формі оволодіння ремеслами та рукоділлям. Утворення ремісничих навчальних закладів у губернії мало виражений регіонально-економічний характер і детермінувалося потребою регіону в тих чи тих робітничих кадрах.

У напямі вивчення трудового навчання в народних школах Катеринославської губернії досліджуваного періоду вбачаємо аспект подальших розвідок.

Література

1. Білецький О. А. Розвиток народної освіти у Катеринославській губернії (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Історія педагогіки» / О. П. Білецький. – Луганськ, 2009. – 20 с.
2. Бойко О. Д. Історія України: посібник / О. Д. Бойко – К. : ВЦ «Академія», 2002. – 656 с.
3. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.): [монографія] / Н. М. Дем'яненко – К.: ІЗМН, 1998. – 328 с.
4. Огородник І. В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: [навч. посібн.] / І. В. Огородник. – К. : Вища школа; 1999. – 543 с.
5. Отчет Екатеринославской Земской управы за 1900 год. – Екатеринослав, 1901. – 175 с.
6. Отчет Екатеринославской Земской управы за 1903 год. – 1904. – Ч. 2. – 197 с.
7. Памятная книжка и Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1899 год: [Текст] / Сост. Н. С. Быстрицкий, секретарь Екатеринослав. губернского стат. комитета, 1889. – 600 с.
8. Ситняківська С. М. Історичні особливості розвитку ремісничої освіти Півдня України кінця XIX – на початку XX ст. / С. М. Ситняківська // Південь України: етно-історичний, мовний, культурний та регіональний виміри: доп. II міжнародної науково-практичної конференції: 2009 рік / Одеський національний морський університет. – Одеса, 2009. – С. 309 – 312.